tasavvur

tekirdag ilahiyat dergisi | tekirdag theology journal

e-ISSN: 2619-9130

tasavvur, Haziran /June 2018, c. 4, s.1: 257-282

Kur'an'daki Mübhem İfadelerin Çeviri Sorunu

The Question of Translation of the Ambiguous Statements in the Qur'an

Osman KARA

Doç. Dr., Namık Kemal Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi,
Tefsir Anabilim Dalı

Assoc. Prof. Dr., Namık Kemal University, Faculty of Theology,
Department of Tafsir

Tekirdağ / TURKEY

okara@nku.edu.tr

ORCID ID: orcid.org/ 0000-0002-9643-7121

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 19 Nisan / April 2018

Kabul Tarihi / Date Accepted: 6 Haziran / June 2018

Yayın Tarihi / Date Published: 30 Haziran / June 2018

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran / June

Atıf / Citation: Kara, Osman. "Kur'an'daki Mübhem İfadelerin Çeviri Sorunu". *Tasavvur: Tekirdağ İlahiyat Dergisi 4,* sy. 1 (30 Haziran 2018): 257-282.

İntihal: Bu makale, iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.

web: http://dergipark.gov.tr/tasavvur | mailto: ilahiyatdergi@nku.edu.tr

Öz

Kur'an'ın üslûbu ve olayları anlatım tarzı, özellikle de kıssa ve tarihi olaylarda kronolojik ve detaylı değildir. Kur'an'da bazı kişi, yer ve topluluk isimlerinin mübhem oluşu bu yüzdendir. Bu mübhemlerin tespiti rivayetlerle mümkündür. Bu sebeple Kur'an'daki mübhemler tefsirlerde ve konuyla ilgili kaleme alınan eserlerde rivayetler yardımıyla açıklığa kavuşturulmuştur. Bu makale Kur'an çevirilerinde mübhemlerin anlamlandırılmasında tefsirlerde geçen rivayetlerin dikkate alınıp alınmadığını, alındıysa nasıl ifade edildiğini konu edinmektedir.

Anahtar kelimeler: Mübhem, meal, kıssa, tarih, üslûp.

Abstract

The style and style of expression of the Qur'an is not chronological and detailed, especially in short stories and historical events. This is the fact that some people, places and community names are not mentioned in the Qur'an. The identification of these ambiguities is possible with narrations. For this reason, the ambiguities in the Qur'an have been clarified with the help of the narrations in the commentaries and in the works on the subject. This article deals with how to interpret whether narrations in quotations are taken into account when interpreting ambiguities in the Qur'an.

Key words: Ambiguous, meaning, story, history, style.

Giriş

Kur'an, olayları kronolojik olarak anlatan bir tarih kitabı değildir. Kıssaları ve tarihi olayları ifade ederken muhataplarına mesaj vermeyi önemsediği için çoğunlukla zaman, mekân ve şahısları açıkça belirtme gereği duymaz. Bu tür belirsiz ifadeler tefsir usûlünde Mübhemâtu'l-Kur'ân adı altında incelenmiş, rivayetlerden ve israiliyyat türü haberlerden hareketle bu mübhem ifadeler belirlenmeye çalışılmıştır.

Kur'an'ın nüzulüne şahit olan sahabe, ayetlerin kim hakkında, nerede ve ne zaman indiğini biliyordu. Dolayısıyla bize mübhem gibi gelen şeyleri onlar rahatlıkla anlayabiliyorlardı. Bu dönemden uzaklaşıldıkça konuyla ilgili bilgilere daha fazla ihtiyaç duyulmuştur. Bu yüzden Mübhemâtu'l-Kur'ân

hakkında bilgi sahibi olmak için sebeb-i nüzûl, mekkî-medenî ve kasasu'l-Kur'ân gibi Kur'ân ilimlerini bilmeye ihtiyaç vardır.

İlk dönemlerde bu tür müstakil eserlere ihtiyaç duyulmamıştır. Mübhemâtu'l-Kur'ân'la ilgili olarak yazılan eserler geç tarihlidir. Çünkü ilk dönemlerde konuya müstakil hadis mecmualarında, Müşkilü'l-Kur'ân, Mecâzu'l-Kur'ân, Müteşâbihu'l-Kur'ân gibi eserlerde, Esbâb-ı nüzûl kitaplarında ve tefsirlerde temas edilmiş, Kur'an ilimlerine dair eserlerde de mübhemât konusu genişçe ele alınmıştır.[1] Bu konuda ilk müstakil eseri kaleme alan Ebu'l-Kasım Abdurrahman b. Abdullah b. Ahmed es-Süheylî (ö. 581/1185) olup eserinin adı *et-Ta'rîf ve'l-i'lâm fî mâ übhime fi'l-Kur'an mine'l-esmâi ve'l-Kur'an*'dır. Mushaf tertibine göre yazılan eserde mübhem kelimelerin delaletleri gösterilmiş, zaman zaman hadislerden de istifade edilmiştir. Bu eser Heysem Ayyâş tarafından *Ğavâmıdu'l-esmâi'l-mübheme ve'l-ehâdîsi'l-müsnede fi'l-Kur'ân* (Beyrut 1988) ismiyle neşredilmiştir. Daha sonra öğrencisi Muhammed b. Hıdır b. Harun el-Ğassânî (İbn Asker) (ö. 636/1238) bu eseri tekrar gözden geçirerek ilaveler yapmış, eserin ismini de *et-Tekmile ve'l-itmam li kitabi't-ta'rif ve'l-i'lâm* koymuştur.[2] Adından da anlaşıldığı üzere bu eser Süheylî'nin eserine bilgiler eklenmek suretiyle yeniden kaleme alınmıştır. Ebu Abdillah Muhammed b. Ali el-Belensî (ö. 782/1381) yukarıda anılan iki eseri birleştirerek yeni eklemeler yapmış, *Tefsîru mübhemâti'l-Kur'an* ismiyle iki cilt eser meydana getirmiştir. Bu eseri Hanif b. Hasen el-Kasımî tahkik ederek yayınlamıştır.[3] Yine Ebu'l-Abbas Ahmed b. Furtun es-Sülemî el-Fasî (ö. 660/1261), Süheylî'nin kitabına *el-İstidrak ve'l-itmam* adında bir zeyl yazmıştır.[4]

Bu konuda eser telif edenlerden birisi de Bedreddin İbn Cemâ'a (ö. 733/1333)'dır. Önce et-*Tibyân li mübhemâti'l-Kur'ân* adlı eserini kaleme almıştır. Daha sonra bu eseri *Ğureru't-tibyân* adıyla ihtisar etmiştir. Bu eser önce Abdulğaffar Bedreddin tarafından Medine İslam Üniversitesi'nde 1981

---

1 Abdülhamit Birışık ve Hüseyin Abdulhadi Muhammed, "Mübhemâtu'l-Kur'ân", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV, 2006), 438.

2 Bedreddin b Muhammed b Abdullah ez-Zerkeşi, *el-Burhan fî ulumi'l-Kur'ân*, c. 1 (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1988), 201.

3 Ebû Abdullah Muhammed b Ali Belensi, *Tefsiru mübhematü'l-Kur'an : bi-sılati'l-cem'i ve aidü't-tezyil.*, thk. Abdullah Abdülkerim Muhammed (Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1991).

4 Su'âd el-Aşkar, *et-Tefsir ve'l-müfessirun bi'l-mağribi'l-aksâ, Daru's-selam* (Kahire, 2010), 68.

yılında master tezi olarak tahkik edilmiş, daha sonra 1983 yılında Riyad İmam Muhammed Üniversitesi'nde Muhammed Salih Fevzân tarafından yeniden tahkik edilerek basılmıştır.[5]

Kâtip Çelebi de Muhammed b. Ali el-Kırnâtî'nin (ö. 636/1238) yaptığı zeyli ve Kadı Bedreddin'in Süheylî ve Ğassânî'nin eserlerini cem ederek *et-Tibyân* isminde bir eser kaleme aldığını zikreder.[6] Suyûtî ise (ö. 911/1506) *el-İtkân* adlı eserinde bu konuda hacmi küçük olmasına rağmen kendisinden önce yazılan eserleri cem eden ve ayrıca ilave bilgiler ihtiva eden güzel bir eser yazdığını ifade eder.[7] Bu eserin adı *Müfhimâtu'l-akrân fî mübhemâti'l-Kur'ân* olup çeşitli baskıları yapılmıştır.[8] Günümüzde bu konuda Abdulcevâd Halef, *el-Yâkût ve'l-mercân fî tefsîri mübhemâti'l-Kur'an* adlı eseri kaleme almış,[9] Türkiye'de ise Mevlüt Erten, *Mübhemâtu'l-Kur'an* adlı yüksek lisans tezi yapmış (AÜ. Sosyal Bilimler E. 1992) ve Hüseyin Yaşar ise *Anlamı Kapalı Ayetler: Mübhemâtu'l-Kur'an* (İstanbul 1997) adlı bir eser telif etmiştir.

Ayrıca Mübhemâtu'l-Kur'ân'ı farklı açılardan inceleyen birkaç makale kaleme alınmıştır.[10] Ancak mübhem ifadelerin meâllere nasıl yansıtıldığına dair bir makale bildiğimiz kadarıyla yazılmamıştır. Bu makalede, Kur'an'da mübhem bırakılan ifadelerin meâllerde nasıl ifade edildiği ele alınacaktır. Konuya, mübhemât kavramıyla ilgili kısa bir bilgi verilerek başlanacak, sonra mübhemlerin Kur'an'da yer alma sebeplerine değinilerek meâllerde nasıl ifade edildiği örneklerle sunulacaktır.

---

5 Yusuf el-Mar'aşlî, *'Ulûmu'l-Kur'ân* (Beyrut: Daru'l-marife, 2017), 245; Ali Şevvah İshak, *Mu'cemu musannefati'l-Kur'âni'l-kerim*, c. 4, ; (Riyad: Dârü'r-Rifai, 1984), 189.

6 Hacı Halife Mustafa b. Abdillah, *Keşfu'z-zunûn 'an esâmi'l-kütübi ve'l-fünûn*, çev. Muhammed Şerafettin Yaltkaya, c. 1 (Beyrut, t.y.), 422; İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir usulü* (Ankara, 1979), 190.

7 Ebü'l-Fazl Celaleddin Abdurrahman b Ebî Bekr Suyuti, *el-İtkan fî ulumi'l-Kur'ân.*, c. 2 (Beyrut: Dârü İbn Kesir, 1996), 1089.

8 Baskıları için bkz. Yusuf el-Mar'aşlî, *'Ulûmu'l-Kur'ân*, 245.

9 İshak, *Mu'cemu musannefati'l-Kur'âni'l-kerim*, 4:190.

10 Halis Albayrak, "Mübhematu'l-Kur'an İlmi ve Kur'an Tefsirindeki Yeri", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* XXXII (1992): 155-82; Mustafa Öztürk, "'Mübhemâtü'l-Kur'ân' ve İmâmiyye Şiası", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy 12-13 (2001): 437-55; Mevlüt Erten, "Mübhemâtü'l-Kur'ân ve Fırkalar (İdeolojik Tefsir)", *EKEV Akademi Dergisi* III, sy 1 (2001): 65-84; Süleyman Gezer, "Kur'an'daki Belirsiz Anlatımlar / Mübhemât Sözlü Dil Bağlamında Bir Yaklaşım", *Hitit Üniversitesi (Gazi Üniversitesi) Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi* I, sy 2 (Şubat 2002): 253-64; Abdulğafur İğlâm, "el-Mübhemâtu'z-zemâniyye fi'l-Kur'âni'l-Kerim'inde İbn Cemâ'a", *Journal of Surra men Reâ* 1, sy 41 (2015): 94-129.

1. Mübhemât Kavramı

Sözlükte; gizli ve kapalı olmak, kapalı bırakmak anlamlarına gelen *ibham* kökünden türeyen *mübhem* kelimesi "kapalı bırakılan, belirsiz, mahiyeti bilinmeyen şey" demektir.[11] Isfahânî (ö. 502/1108), akıl ve duyu alanına girdiği halde algılanması ve anlaşılması zor olan her şeye mübhem denildiğini ifade eder.[12] Terim olarak ise; "insan, melek ve cin gibi varlık, topluluk veya yer isimlerinin Kur'an'da açıkça zikredilmeyip, ism-i işaret, ism-i mevsûl, zamir, cins isim, belirli zaman zarfları ve belirsiz mekân isimleriyle zikredilmesi" şeklinde tarif edilmiştir.[13]

Kur'an'daki mübhemâtın delalet ve muhtevasını ortaya koyabilmek için başvurulacak kaynaklar, Kur'an'ın yanı sıra Hz. Peygamberin hadîsleri, sahabe ve tabiûnun sözleri ve siyer rivayetleridir. Ayetle doğrudan bağlantılı olan siyer rivayetleri, ayetlerdeki ihtisar ve benzer sebeplerden dolayı mübhem ve kapalı kalan yerlerin anlaşılmasını sağlamakta, dolaysıyla mübhemliği ortadan kaldırmaktadır.[14] Suyûtî, rivayet bilgisinin zorunlu olduğu bu alanda görüş ve içtihada imkân bulunmadığını ifade etmişse de[15] geçmiş ümmetlere ait kıssalarda geçen mübhemâta dair Kitab-ı Mukaddes'ten, tarih araştırmalarının ve bilimsel bulguların sonuçlarından da yararlanmak mümkündür.[16] Ancak yine de mübhemât hakkındaki bilgiler nakle dayanmaktadır. Bu sebeple mübhemâtı tayin ederken rivayetlerin sağlam isnad zinciri ile Hz. Peygamber, sahabe ve tabiûna ulaşması gerekir.

Mübhemlerin belirlenmesinde sahih olan haberlerin yanında, belki ondan daha çok uydurma haberlerin yer alması, bu alanın israiliyyât dediğimiz rivayetlerin girmesine müsait bir zemin olmasına ve konunun

---

11 Ebü'l-Fazl Muhammed b Mükerrem b Ali el-Ensârî İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*, c. 12 (Beyrut: Dâru Sadır, t.y.), 56.

12 Ragıb el-Isfahânî, *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'an,*

13 Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, 186; Albayrak, "Mübhematu'l-Kur'an İlmi ve Kur'an Tefsirindeki Yeri", 156; Muhsin Demirci, *Tefsir Usulü* (M.ü. İlahiyat Fak. Vakfı, 2013), 137. Zerkeşî ve Suyûtî eserlerinde Mübhem konusuna yer vermiş ve sebepleri üzerinde bilgiler vermişler ancak tarif yapmamışlardır. Zerkânî ise eserinde bu konuya hiç yer vermemiştir.

14 Fatih Özaktan, *Kur'an'ın Anlaşılmasında Siyerin Rolü* (Marmara Akademi Yayınları, 2018), 199.

15 Suyuti, *el-İtkan fî ulumi'l-Kur'ân.*, 2:1091; el-Hafız Celaleddin es-Suyuti, *Müfhematü'l-akran fî mübhemati'l-Kur'ân.* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1982), 8.

16 Albayrak, "Mübhematu'l-Kur'an İlmi ve Kur'an Tefsirindeki Yeri", 162.

çeşitli mezhep ve fırkalar tarafından fazlasıyla istismar edilmesine sebep olmuştur. Öztürk ve Erten yazdıkları makalelerde ideolojik grupların bu mübhem ifadeleri nasıl kendi lehlerine kullandıklarını ifade etmişlerdir.[17] Bazı mezhep mutaassıpları tarafından bu mübhem ifadeler, kendi mezhep, meşrep ve telakkilerine göre yorumlanmaya çalışılmıştır. Örneğin İsnâaşeriyye'nin ileri gelen âlimlerinden İbnü'l-Mutahhar el-Hillî (ö. 726/1305), *el-Minhâcu'l-kerâme* adlı eserinde Hz. Ali'nin imametinin nas ile belirlenmiş olduğu iddiasını ispatlamak için mübhem çerçevesinde değerlendirilebilecek kırk kadar ayeti te'vîle yönelmiştir.[18] Daha çok batınî yorum türüne giren bu açıklamaların, Tûsî (ö.460/1067) ve Tabersî (ö. 548/1154) gibi mutedil şiî müfessirlerin tefsirlerinde yer alması konunun önemini göstermektedir.[19] Batınî grupların yaptıkları dayanağı olmayan bu tür aşırı yorumlar, açıkça Kur'ân'ın istismar edildiğini göstermektedir. Bu sebeple Ignaz Goldziher haklı olarak bu alanda, Şia'nın mezhep taassubunun, aklın alacağı sınırların ötesine geçtiğine dikkat çekmektedir.[20]

Mübhemât'ın doğurduğu olumsuz sonuçlardan bir kaçını; yorum zenginliğine engel olması, Kur'an'ın evrensel hedeflerini gölgelemesi, şahısların ebedileştirilmesi şeklinde zikredebiliriz.[21]

Bu olumsuz yönüne rağmen mübhemlerin Kur'an'da yer almasının önemli bazı sebeplerini burada zikredebiliriz.

2. Kur'an'da Mübhem İfadelerin Yer Almasının Sebepleri

Kur'an sözlü bir hitap olarak indirilmiştir. Ayetin iniş sebebi, kim hakkında ve nerede indiği ile ilgili bilgiler muhataplar tarafından bilindiği için çoğunlukla Kur'an, olayların geçtiği yer ve zamanı mübhem bırakmıştır.

---

17 Cerrahoğlu, *Tefsir usulü*, 186; Bu konuda daha fazla bilgi için şu makalelere bkz Öztürk, "'Mübhemâtü'l-Kur'ân' ve İmâmiyye Şiası"; Erten, "Mübhemâtü'l-Kur'ân ve Fırkalar (İdeolojik Tefsir)".

18 İbnü'l-Mutahhar Cemâlüddîn Hasen b Yûsuf b Alî Hillî, *Minhacü'l-kerame fî ma'rifeti'l-imame.* (Kahire: Dârü'l-Urube, 1962), 145-92.

19 Abdülhamit Birışık ve Hüseyin Abdulhadi Muhammed, "Mübhematü'l-Kur'an", 438.

20 Ignaz Goldziher, *İslam Tefsir Ekolleri,* çev. Mustafa İslamoğlu, (Denge Yayınları, 1997), 324.

21 Muhammed Bahaeddin Yüksel, *Kur'an'ı Farklı Anlama ve Nedenleri* (Ankara Okulu Yayınları, 2017), 117; Özaktan, *Kur'an'ın Anlaşılmasında Siyerin Rolü*, 198.

Bunun çeşitli sebepleri vardır. Tefsir usûlüne dair eserlerden hareketle bu sebepleri şöyle zikredebiliriz.

1. Mübhem bırakılan bir ifade Kur'an'ın başka bir ayetinde açıklanarak anlatım zenginliği kazanılır.

2. Kur'an kendisinden bahsettiği kimseyi yüceltmek için mübhem bırakır. Örneğin; *"O doğruyu (Kur'an'ı) getiren ve onu tasdik edenler var ya işte kötülükten sakınanlar onlardır"* (Zümer, 39/33) ayetinde Kur'an'ı getiren Hz. Peygamber, tasdik edenin de ümmeti olduğu bilinmesine rağmen değerlerini yüceltmek için mübhem bırakılmıştır. Bazen Kur'an'da Allah'ın Peygamberin ismini zikretmeyip *abdihi*[22] diyerek kendisine izafe etmesi de aynı düşünceden dolayıdır.

3. Kur'an bahsettiği şahsın ismini zikretmeye değer bulmayarak tahkir edici vasıflarını kullanır.

4. Bazen mübhem bırakılan şahıs herkes tarafından bilindiği için Kur'an'da ismi zikredilmez. Hz. Adem'in eşinin ismi herkes tarafından bilindiği için ismi açıkça zikredilmez.

5. Bazı mübhemlerin zikredilmesinde anlama katkı sunacak bir fayda olmadığı için Kur'an'da açıkça zikredilmez.[23] Bunlar daha çok *ve mine'n-nas, karye* ve *recul* gibi kelimelerle veya *ism-i mevsuller* ile zikredilen kıssa ve olayların geçtikleri yer ve şahıs isimleridir. Kur'an kıssa anlatımlarında verilmek istenen mesaja vurgu yaptığı için yer ve şahıs isimlerini belirtmeyi önemsemez. Örneğin; Bakara, 2/159. ayetinde zikredilen şehrin Beyt-i Makdis, A'raf, 7/193. ayetinde zikredilen şehrin Eyle veya Taberiyye, Yunus, 10/98. ayetinde zikredilen şehrin Ninova ve Yasin, 36/20. ayetinde zikredilen şehrin Antakya olduğunu rivayetlerden tespit etmek mümkündür.

6. Bazen Kur'an'ın vermek istediği mesajın evrenselliğini ifade etmek için olayın kahramanı mübhem bırakılır. Tefsir Usûlü'nde ifade edilen *"sebebin husûsiliği mananın ve hükmün umûmiliğine engel değildir"* kuralına göre ayet bir kişi veya kişiler hakkında inse de hüküm ve verilmek istenen mesaj evrenseldir. Bu tür ayetler genelde sebeb-i nüzûlü olan ayetlerdir. Örneğin;

---

22 İsra, 17/1; Kehf, 17/1.

23 ez-Zerkeşi, *el-Burhan fî ulumi'l-Kur'ân*, 1:205.

"Allah yolunda hicret eden kimse çok bereketli yer ve genişlik bulur. Allah'a ve Rasulü'ne hicret etmek için evinden çıkan kimseye ölüm gelip çatarsa, onun mükâfatını vermek Allah'a aittir. Allah bağışlayıcı ve esirgeyicidir." (Nisa, 4/100) ayetinde zikredilen muhatabı bulmak için İkrime'nin on dört yıl uğraştığını sonunda bu kişinin Mekke'de ikamet eden Damre b. 'Iys olduğunu, hasta iken bu ayetin indiğini ve hasta olarak hicret ettiğini ve daha sonra öldüğünü tespit ettiğini ifade eder.[24] Burada zikredilen konu, her ne kadar bir kişiyle ilişkili bir husus olsa da verilmek istenen mesaj Allah için yapılan hicretin önemine vurgudur.

7. Bazen mübhem bir ifade daha dikkat çekici ve üslûp bakımından daha beliğ olduğu için açıklanmaz. Kur'an'da da *"Ehli Kitap'tan bir grup dedi ki…"* (Âl-i İmran, 3/72), *"Kendilerine Kitap verilenleri görmedin mi?.."* (Nisa, 4/44) şeklindeki ifadeler buna örnek gösterilebilir.

Kur'an'da bulunma keyfiyeti bu maddelerle izah edilen mübhemât, ne yazık ki kendisine çizilen sınırlar içerisinde neşvünema bulmamış, çeşitli çevrelerin kötü niyetlerine maruz kalarak tarihsel süreçte ortaya çıkan birçok mezhebi ve siyasi ekollere ait bir takım görüşler ayetlerin anlamlarını perdeler hale gelmiş ve gereksiz meraklara malzeme yapılmıştır. Bu nedenle mübhemât ilminin, Kur'an'ın nazil olduğu tabii bağlamın tespitine yönelik bazı tarihi materyaller ihtiva etmesinin dışında büyük ölçüde, önemsiz ayrıntıları tespit amacı üzerine inşa edilmiş bir ilmi disiplin olduğunu söylemek mümkündür.[25]

İşte Kur'an'ı tercüme ederken mütercim mübhemleri çoğu zaman açıklamak ister. Bu durumda ortaya tefsiri bir tercüme çıkar. Açıklama yapmadan tercüme yolunu tercih ettiği zaman da meâl okuyucusu bu mübhemleri merak eder. Dolaysıyla mütercim, Kur'an'ın mübhemlerini tercümelere yazıp yazmama hususunda bir tercih yapma zorluğuna düşer. Yani mütercim bu durumda, Kur'an'ın bir kültür birikimi olan, tarihte ve yaşadığı devir ve toplum içindeki vakaları, kişileri ve meşhur olayları bilen bir topluma hitap ettiğini anlar. Aynı zamanda Kur'an'ın mübhemlerini bilmenin, anlama hadisesinin önemli bir parçası olduğunu da görür. Hiç

[24] ez-Zerkeşi, 1:206.
[25] Yüksel, *Kur'an'ı Farklı Anlama ve Nedenleri*, 117.

şüphesiz bir dil ve metin, sadece kelime ve cümle bilgisine sahip olmakla anlaşılmaz.[26] Bunun arkasındaki kültürü ve dilin mantık örgüsünü bilmek gerekir.

Kur'an'da mübhemlerin yer almasının sebeplerine değindikten sonra bu ifadelerin meâllere nasıl yansıtıldığına geçmek istiyoruz.

3. Mübhem İfadelerin Meâllere Yansıtılması

Kur'an'da, mübhemlerin araştırılması hususunda olumsuz bir beyan bulunmamakla birlikte iki konuda kısıtlama getirilmiştir. Bunlardan biri Ashab-ı Kehf'in sayısı hakkında ileri sürülen rakamlarla ilgilidir. Kur'an bu türden bir arayışı ve tecessüsü gereksiz görerek bunun için *"recmen bi'l-gayb"* (karanlığa taş atma) (Kehf, 18/22) ifadesini kullanmıştır. Bundan maksat olayın özünden uzaklaşıp ayrıntılarla ilgilenmenin yanlışlığına dikkat çekmektir. İkinci olarak Kur'an'da bazı mübhem hususlara ait bilginin Allah nezdinde saklandığı belirtilmiştir. Nitekim Allah'a ve Müslümanlara karşı düşmanlık besleyen münafıkların kimler olduğunu Allah'tan başka kimsenin bilemeyeceği ifade edilmiştir (Tevbe, 8/60). Kur'an'da bu şahısların kimlikleri verilmese de aynı surenin 101. ayetinde bunların bedevî Arapların ve Medine halkının içerisinde tanınan bazı kişiler olduklarına dair rivayetler vardır. Zerkeşî, bu tür mübhem bilgilerin araştırılması ve hakkında kanaat bildirilmesinin doğru olmayacağını ifade etmiştir.[27] Ancak Suyûtî, bu ayete dayanarak ilgili hususların tek tek şahıslar bazında irdelenmesinin yasaklanmış olabileceğini, yoksa olayın araştırılmasının yasaklanmadığını söylemiştir.[28] Dolaysıyla bu açıklamalar meâllere de yansımıştır.

Şimdi biz Kur'an'da mübhem bırakılan, ismi zikredilmeyen; ism-i mevsûl, zamir veya şahıs, eşya ve nesne isimlerinin meâllerde nasıl ifade edildiğini farklı meâllerden seçilen örneklerle ortaya koymaya çalışacağız. Bazı meâllerde giriş kısmında bu konuya nasıl yaklaşılacağı ve nasıl bir metot izleneceği belirtilirken, çoğu meâlde buna değinilmemiştir. Mesela Öztürk, meâlinin giriş kısmında bu konuyla ilgili yaklaşımını, ayetlerde çoğu zaman zamirler, ism-i mevsûller ve ism-i işaretlerle mübhem şekilde belirtilen kişi,

---

26 Faruk Gürbüz, *Tercüme Problemleri ve Mealler*, (İnsan Yayınları, 2014), 448.
27 ez-Zerkeşi, *el-Burhan fî ulumi'l-Kur'ân*, 1:202.
28 Suyuti, *el-İtkan fî ulumi'l-Kur'ân.*, 2:190.

yer ve nesne isimlerini çoğu zaman tasrih ederek aktardık,[29] şeklinde belirtmektedir.

Meâlinde Kur'an'ın doğru anlaşılması için nüzûl dönemindeki olaylarla irtibatın kurulmasının gerekli olduğunu ifade eden Hasan Elik ise şu hususa dikkat çekerek müphemlerle ilgili metodunu açıklamıştır.

> Ayetlerin nüzûl ortamında kime hitap ettiğini tespit etmeye çalıştık. Zira Kur'an mütekellimi dikkate alınmadan anlaşılmayacağı gibi, muhatabı bilinmeden de anlaşılamaz, hatta yanlış anlaşılır. Lafzî çevirinin sebebiyet verdiği en büyük yanlışlardan biri de budur.[30] Zira nüzûl çağında Kur'an'ın her ayeti, muhataplar tarafından yerli yerince anlaşılmış, herhangi bir müşkil ve mübhem söz konusu olmamıştır.[31]

Bu ikisi dışında görebildiğimiz kadarıyla bu konuda nasıl bir yaklaşım tarzı benimsediğini ifade eden başka bir meâle rastlayamadık. Herhangi bir ön açıklama olmamasına rağmen meâllerde bu mübhemlerin çoğunlukla giderildiği, kime ve neye delalet ettiği belirlenmeye çalışılmıştır. Ancak mübhemlerin sarahate kavuşturulmasında meâllerin kendi içerisinde bir tutarlılık ve bütünlük yoktur. Bazı yerlerde itinayla bu mübhemler belirlenirken bazı yerler olduğu gibi bırakılmıştır. Örneğin Murat Sülün meâlinde, Leheb suresinde Ebu Leheb'in kimliğini belirlerken, Kevser Suresi'nde ebter'in ve Abese suresinde gözleri görmeyenin kim olduğuna dair bir bilgi vermemiştir.[32]

Mübhemlerin belirlenmesi konusunu hiç dikkate almayan ve olduğu gibi bırakan üç meâl tespit edebildik. Bunlardan ikisi akademisyen Yaşar Nuri Öztürk ve Salih Akdemir'in diğeri ise Diyanet İşleri Başkanlığı yapmış olan Mehmet Nuri Yılmaz'ın meâlleridir.

---

29 Mustafa Öztürk, *Kur'an-ı Kerim Meali Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri*, 3. bs (Ankara Okulu Yayınları, 2015), 21.

30 Hasan Elik ve Muhammed Coşkun, *Tevhit Mesajı, Özlü Kur'an Tefsiri,* (M.Ü. İlahiyat Fak. Vakfı, 2015), 16.

31 Elik ve Coşkun, 1152.

32 Bkz. Murat Sülün, *Kur'ân-ı Kerim ve Türkçe Anlamı* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 2012), 585, 602, 603.

Makalenin bundan sonraki kısmında mübhemlerin Kur'an'da yer almasının sebepleri de dikkate alınarak meâllerde bu mübhemlerin nasıl yansıtıldığını, bunun okuyucuya ne gibi kolaylık ve faydalar sağladığı üzerinde durulacaktır.

Kur'an'ın bir yerinde mübhem bırakılan husus başka bir ayette açıklanmakta ve bu üslûp tarzı ifadeye zenginlik katmaktadır. Örneğin Fatiha suresinde ifade edilen kendilerine nimet verilenlerin kimler olduğu bazı meâllerde bu açıklanmakta ve Nisa suresinin 69. ayetine atıfta bulunularak kapalılığın giderildiği görülmektedir.[33] Ömer Rıza Doğrul, Salih Akdemir, Mehmet Nuri Yılmaz ve Mustafa Öztürk ise bu ayete referansta bulunmamış, bu ifadeyi olduğu gibi çevirmişlerdir. Sülün ise bu mübhemi açıklarken ayrıca Meryem suresinin 58. ayetine atıfta bulunmuştur.[34] Bu ayette de Allah'ın nimetine erdirdiği kişilerin Âdem, Nuh, İbrahim ve Yakub peygamberlerin zürriyetinden gelenler olduğu ifade edilmektedir.

Ömer Rıza Doğrul buradaki mübhemi hiçbir ayete referans göstermeden dipnotta şöyle açıklamaktadır:

> Dünya Allah'ın nimetine eren insanlara şahit olmuştur. Fakat hepsinin yolu, dosdoğru yoldur, hayat hadiselerini ve tecrübelerini deneyerek ve tadarak onun doğruya dayandığını görüp anlayan ve bu yolda yürüyen kimselerin hepsi de bu ayetin şümulüne dâhildir. Bunların doğrulukları ilim yolunda mı belirmiştir, onlar ilim yolunda bizim örneklerimizdir ve onların yolunda yürüyerek o ilmi benimsemek icap eder. Yahut onların doğrulukları, ahlak yolunda, sanat yolunda, sanayi yolunda ise yine öyle, rehberimiz daima doğruluktur.[35]

Doğrul'un burada Fatiha suresindeki mübhemi giderecek ayetleri dikkate almayan bu açıklamaları oldukça sıkıntılıdır. Çünkü Allah'ın nimetinden maksat maddi şeyler değil, iman ve istikamet üzere olma durumudur. Bu durumda olan kişiler, ayette peygamberler ve onlara tabi

---

33 Hasan Basri Çantay, *Tefsirli Kur'an Meali Kur'an-ı Hakim ve Meal-i Kerim*, c. 1 (İstanbul, 1980), 12; Mustafa İslamoğlu, *Hayat Kitabı Kur'an Gerekçeli Meal-Tefsir*, c. 1 (Düşün Yayıncılık, 2013), 4.

34 Sülün, *Kur'ân-ı Kerim ve Türkçe Anlamı*, 1.

35 Ömer Rıza Doğrul, *Tanrı Buyruğu*, c. 1 (İstanbul: Ahmet Halit Kitabevi, 1947), 13.

olanlar şeklinde zikredilmiştir. Mustafa Öztürk'ün ayete verdiği anlam da bunu desteklemektedir. O bu ayetteki mübhemi ek açıklama ve referansta bulunmadan şu şekilde çevirmiştir: *"Sen bizi doğru yolda, kendilerine iman ve hidayette sebat lütfettiğin hayırlı kullarının yolunda yürüt."*[36] Bu ifadeyle ne ek bir açıklamaya ne de herhangi bir ayete referans verilmeden mübhem durum vuzuha kavuşturulmuştur.

Kur'an Yolu Meâli'nde ise ayetin altında şöyle bir açıklama getirilmiştir. "Müminlerin dünya hayatlarında izleyecekleri dosdoğru yolun kimlerin yolu olduğu burada açıkça ifade ediliyor. Allah'ın kimlerin hangi inanç, ibadet ve davranışlarından razı olduğu da bundan sonra gelen surelerde detaylı olarak açıklanmıştır."[37] Bu izahtan anlaşıldığı kadarıyla ona göre bir mübhemlik olmadığı intibaı oluşmaktadır. Çünkü ardından gelen dalalete ve gazaba uğrayanların kimler olduğuna dair de bir açıklama yoktur.

Bazı meâllerde dalalete düşen ve gazaba uğrayanların kimler olduğuna dair mübhem ifadenin Hıristiyan ve Yahudiler olduğuna işaret edilirken,[38] Doğrul, Çantay, Mustafa Öztürk, Sülün, Yılmaz ve Akdemir'in meâllerinde buna dair bir açıklama yoktur. Esed ise dalalete düşen ve gazaba uğrayanları farklı şekilde yorumlamıştır:

> Doğru yoldan sapan iki toplum ve insan kategorisi konusunda ise bazı büyük İslam düşünürleri (Mesela Gazâlî daha sonraki dönemlerde Abduh) şu görüşü benimsemişlerdir. Allah'ın gazabına uğrayanlar –ki kendilerini onun rahmetinden yoksun bırakan demektir- olarak tanımlanan insanlar, Allah'ın mesajından tam haberdar olan, onu anlayan ve kabul etmeyenlerdir. "Sapkınlar" ise ya hakikatin hiç ulaşmadığı, ya da onu hakikat olarak kabul etmelerini güçleştirecek kadar değişmiş ve bozulmuş olarak ulaştığı insanlardır.[39]

[36] Öztürk, *Kur'an-ı Kerim Meali Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri*, 31.
[37] Hayrettin Karaman vd., *Kur'an yolu meali* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2014), 1.
[38] İslamoğlu, *Hayat Kitabı Kur'an Gerekçeli Meal-Tefsir*, 1:4; Elik ve Coşkun, *Tevhit Mesajı*, 36.
[39] Muhammed Esed, *Kur'an Mesajı / Meal - Tefsir*, çev. Cahit Koytak ve Ahmet Ertürk, c. 1 (İşaret Yayınları, 1999), 2.

Burada görüldüğü şekliyle Esed ayeti açıklayan diğer ayetleri dikkate almayan ve bağlamdan kopuk bir yorum yapmıştır.

Ahmet Tekin ise ayetin meâlini serbest bir yorumla tercüme ederek buradaki mübhemi şöyle gidermiştir. "Dine, kitaba ve şeriata kavuşturduğun, nimetlerine ve lütuflarına mazhar ettiğin kullarının, peygamberlerin, samimiyetlerini ispat edenlerin, İslâm önderlerinin, sâlih kimselerin, şehitlerin yolunda başarılı eyle. Gazabına uğrayan zâlimlerin, âsilerin, dinine, Kur'ân'ına düşmanlık edenlerin, zalimlerin, Yahudilerin; başlarına buyruk hareket ederek hak yoldan uzaklaşıp dalâleti, bozuk düzeni, helâki tercih edenlerin, cahillerin, Hristiyanların doğruluğu, muhkemliği ve güvenliği olmayan yolundan bizi uzak tut Allahım."

Kur'an anlamı en geniş çerçevede tutmak için yani belirli bir zaman, mekân veya şahısla ilgili tutmayıp daha genelleyici evrensel bir bakış açısını kazandırmak için mübhemât belirtilmemiştir. Bunun güzel bir örneğini ve meâllere nasıl yansıtıldığını burada zikretmek istiyoruz. Bakara suresinin 35. ayetinde Hz. Adem ve eşine yasaklanan ağacın cinsi ve mahiyetinin ne olduğu meselesidir. Burada ağacın cinsi ve mahiyetinden ziyade nehyedilen hususa tabi olmayı zihinlere yerleştirme söz konusu edilmiştir.

Mübhemât türü eserlere baktığımızda Süheylî, bu ağacın üzüm, sümbül veya incir ağacı olabileceğini gerekçeleriyle açıklamıştır.[40] Süheylî'nin eserine zeyl yazan İbn Asker, *et-Tekmile* adlı eserinde bu ağacın cinsi ile alakalı bir bilgiye yer vermez. Suyûtî, bu ağacın sümbül (İbn Abbas), hurma (Ebu Malik), üzüm (Süddî), turunç (Abdullah b. Kıssît), incir (Mücahid, Katade), ceviz (İbn Abbas, zayıf görüş), buğday (Yahudiler iddia etmişlerdir) olduğuna dair rivayetleri zikreder.[41] İbn Cemâ'a ise bu ağacın buğday, üzüm, incir ve kafûr (Hz. Ali) olabileceğini ifade eder. Ancak buğday dışındaki seçenekleri zayıflığına dikkat çekmek için kîle lafzıyla nakleder.[42] Belensî, Hz. Adem ve

---

40 Ebü'l-Kâsım Abdurrahman b Abdullah b Ahmed Süheyli, *Gavamizü'l-esmai'l-mübheme ve'l-ehâdîsü'l-müsnede fi'l-Kur'ân*, thk. Heysem 'Ayyâş (Beyrut: Dârü'l-Fikri'l-Arabi, 1988), 18.

41 es-Suyuti, *Müfhematü'l-akran fî mübhemati'l-Kur'ân.*, 12.

42 Ebu Abdullah Bedreddîn Muhammed b İbrahîm b Sadullah Kinani Hamevi İbn Cemaa, *Gurerü't-Tibyan fî men lem yüsemme fi'l-Kur'an*, thk. Abdulcevad Halef, ; (Dımaşk: Dâru Kuteybe, 1990), 200.

eşinin cennetten çıkarıldıktan sonra nereye indirildiğine dair geniş malumat vermesine rağmen yasak ağaçla ilgili bilgi vermez.[43]

Taberî bu ağacın hangisi olduğuna dair çeşitli rivayetleri zikrettikten sonra mübhemâtın belirlenmesi ile ilgili önemli bir hususa dikkat çekerek şöyle der: "Bu ağacın üzüm, incir, buğday vs. gibi ağaçlar olduğu hususunda çeşitli rivayetler gelmiştir. Bunlardan herhangi birisinin olma ihtimali vardır. Ancak bunun tespit edilmesinin faydası olmadığı gibi bilinmemesinin de herhangi bir zararı yoktur."[44] Mübhemâtın tespiti konusuna fazla ehemmiyet vermeyen Muhammed Abduh "Allah bu ağacın ismi hakkında bilgi vermediği için bununla ilgili olarak bir şey söyleyemeyiz" der.[45]

Zikrettiğimiz bilgilerden ağacın cinsinin belirlenmesinin ayetin anlaşılmasına ve vermek istediği mesaja katkı sunmadığı, bu bilgiler olmadan da mesajın net anlaşıldığı ve kafa karışıklığına yol açan bilgi yığınına gerek olmadığı anlaşılmaktadır. Tam da bu noktada bu mübhemin giderilmesi hususunda Kur'an meâllerinde nasıl bir yöntem uygulandığına göz atmayı gerekli görüyoruz.

Çantay, İslamoğlu, Sülün, Yılmaz, Akdemir ve Diyanet meâllerinde bu ağacın cinsi ile ilgili herhangi bir yorum ve bilgi sunulmamıştır. Doğrul ise konuya farklı yaklaşmakta ağacın günahı sembolize ettiğini belirterek şöyle demektedir:

> Şu ağaca yaklaşmayın denilmekle onun her insanca malum olduğu anlatılmış oluyor. Bu ağaç bütün peygamberlerin insanı, irtikâbından tahzir ettikleri günahtır. Günahtan nefret insanın fıtratına kök salmıştır. İnsan günaha düşmekle beraber onun içinde günaha karşı daima isyan eden vicdan vardır. Ayet buna işaret ediyor.[46]

Elik, yasaklanan ağacın sembolik bir ifade olduğunu ve kötülüklerin bildirilmesini simgelediğini ifade ederek şöyle der:

---

[43] Ebû Abdullah Muhammed b Ali Belensi, *Tefsiru mübhematü'l-Kur'an*, 133.

[44] Ebû Cafer İbn Cerir Muhammed b Cerir b Yezid Taberi, *Câmiü'l-beyân fî tefsiri'l-Kur'ân*, c. 1 (Kahire: Daru Hicr, 2001), 556.

[45] Reşid Rıza ve Muhammed Abduh, *Tefsîru Menâr*, c. 1 (Kahire, 1947), 278.

[46] Doğrul, *Tanrı Buyruğu*, 1:24.

> Diğer taraftan ayetteki "ağaç"ın ne olduğu da tartışılmıştır. Bizce bunun sembolik bir ifade olması ve insana Allah tarafından yasaklanan şeyleri simgelemesi daha muhtemeldir. Nitekim Muhammed Abduh da buradaki "cennet"ten insanın huzuru ve Allah'ın nimetlerinin kastedildiğini, yasak ağacın ise insana Allah tarafından kötülüklerin bildirilmesi anlamına geldiğini belirtmektedir. Bizce bu anlayış Kur'an'ın genel söylemine ters de değildir. Buna göre Allah, insana dünya hayatında huzurlu olabilmesi için ilahi yasaklara uyması gerektiğini bildirmiştir. İnsan bu yasakları ihlal ettiği takdirde dünya ve ahiret saadetini tehlikeye atar. Fakat Adem gibi, sonradan hatasını anlar ve tövbe ederse Allah'ın af ve merhameti ona her zaman açıktır. Yeter ki şeytan gibi kibirlenmesin ve hatasında ısrar etmesin.[47]

Mustafa Öztürk ise bu ağacın Esk-i Ahit'in ifadelerine göre bilgi ve hayat ağacı olduğunu ve erken dönem müfessirlerinin bu ağacı hakiki anlamda anladıklarını ve türü konusunda çeşitli görüşler ileri sürdüklerini nakleder. Daha sonra kendi görüşüne göre "yasak ağaç"ın bir sembol veya metafor olup cinsel ilişkiden kinaye olduğunu söyler ve A'raf, 7/22. ayetini referans gösterir.[48] Bu ayette Hz. Adem ve eşinin bu ağaçtan tadınca edep yerlerinin açıldığını ve yapraklarla edep yerlerini örttüklerinden bahsedilir. Esed ise yasak edilen ağacın ebedilik ağacı (*şeceretü'l-huld*) olduğunu belirttikten sonra, şeytanın Hz. Adem ve eşine bu ağaçtan tattıkları takdirde ebedileşeceklerini va'd ettiğini (Taha, 20/120) ifade eden ayeti referans gösterir.[49] Bu, mübhem ifadelerin belirlenmesinde uç noktalara varan yorumlara kapı aralandığını gösteren tipik örneklerden birisidir.

Kur'an'da mübhem ifadelerden *"salatu'l-vusta"* (orta namaz) dikkat çekici bir örnektir. Namazlara özellikle orta namaza dikkat çeken ayette hangi vaktin kastedildiği mübhem bırakılmıştır. Bunun hangi namaz olduğu konusunda çeşitli rivayetler vardır. Ancak kuvvetli olan görüş bunun ikindi namazı olduğu hususudur. Mübhemât türü eserlere baktığımızda *Tefsîru*

---

47 Elik ve Coşkun, *Tevhit Mesajı*, 52.
48 Öztürk, *Kur'an-ı Kerim Meali Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri*, 37.
49 Esed, *Kur'an Mesajı / Meal - Tefsir*, 1:12.

mübhemâti'l-Kur'an'da bu konuda çok ihtilaf olduğu ifade edilerek meşhur on görüş zikredilirken,[50] İbn Asker *et-Tekmile* ve Suyutî *Müfhimat* adlı eserlerinde bu ayete yer vermezler. İbn Cemâ'a bundan kastın sabah, öğle, ikindi, akşam, yatsı veya sabah-ikindi namazıdır, diyerek beş vakte hasreder.[51]

Meâllere baktığımızda ise bu konuda görüş birliği olmadığını, benzer bilgilerin aktarıldığını görürüz. Şöyle ki; Çantay dipnotta orta namazdan maksadın ikindi namazı olduğunu İmam Ebu Hanife'ye dayandırarak ifade ederken,[52] Sülün, orta namazın ikindi vakti olduğu, Hz. Aişe'nin tefsiri kıraatinin de bu anlamı desteklediğini söyler.[53] Öztürk ise metinde parantez içerisinde sabah ve ikindi namazı olduğuna işaret eder.[54] İslamoğlu ise bu ayetin dipnotunda orta namazın ikindi veya akşam namazı şeklinde tefsir edildiğini ancak bu konuda görüş birliği olmadığını, dolayısıyla ayette kesin ve net olarak bir namaz kastedilmediğini belirtir.[55] Elik, burada her hangi bir namazın kastedilmediğini, Mevdûdî'nin bu konuda serdettiği görüş ve kanaatlerine katıldığını belirtir.[56]

Kur'an'da yer alan mübhemât örneklerinden birisi de Maide suresinin 30. ayetinde Hz. Adem'in iki çocuğundan bahsedilmiş ancak sundukları kurbanın cinsi, katilin ve maktülün kim olduğu müphem bırakılmıştır. Ayetin meâli şöyledir: *"Ey Muhammed onlara Adem'in iki oğlunun başından geçen olayı doğru olarak anlat. Hani ikisi birer kurban sunmuşlardı da birininki kabul edilmiş, diğerininki edilmemişti…"* Sülün, İslamoğlu, Akdemir ve Yılmaz meâllerinde bu mübhemliği giderecek açıklamada bulunmamışlardır. Diyanet meâlinde dipnotta *"Kabil'in sunduğu kurban bir demet buğday, Habil'inki ise bir koç idi"* diye açıklamada bulunurken metinde isimler belirtilmez.[57] Öztürk ve Kur'an Yolu meâllerinde metin içerisinde Kabil ve Habil'in isimleri zikredilirken

---

50 Ebû Abdullah Muhammed b Ali Belensi, *Tefsiru mübhematü'l-Kur'an*, 246. Bunlar sabah, öğle, ikindi, akşam ve yatsı namazları, cuma namazı, korku namazı, bayram namazı, öğle-ikindi veya vakti belirlenmemiş kadir gecesi namazı'dır.

51 Cemaa, *Gurerü't-Tibyan fî men lem yüsemme fi'l-Kur'an*, 217.

52 Çantay, *Tefsirli Kur'an Meali Kur'an-ı Hakim ve Meal-i Kerim*, 1:64.

53 Sülün, *Kur'ân-ı Kerim ve Türkçe Anlamı*, 362.

54 Öztürk, *Kur'an-ı Kerim Meali Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri*, 74.

55 İslamoğlu, *Hayat Kitabı Kur'an Gerekçeli Meal-Tefsir*, 1:82.

56 Elik ve Coşkun, *Tevhit Mesajı*, 124.

57 Halil Altuntaş ve Muzaffer Şahin, *Kur'ân-ı Kerim Meâli* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2012), 111.

kurbanların cinsi konusunda bilgi verilmez.[58] Doğrul ve Esed ise dipnotta Tekvin, 4/3-12 de bu olaydan bahsedildiğine dikkat çektikten sonra çocukların isimlerini ve kurbanların cinsini zikrederler.[59] Ayrıca Doğrul, Hasan ve Dahhak'a dayandırdığı bir rivayete göre burada Benî İsrail'den iki kişiye işaret edildiğini söyler.[60] Elik de bu ikinci görüşü tercih eder.[61]

Kur'an bazen kişinin ismini zikretmeyip aşağılamak gayesiyle vasfını belirttiğini ifade etmiştik. Örneğin Kevser suresinde Hz. Peygamber'in erkek evlatları çocuk yaşta vefat ettikleri için soyunun devam etmeyeceğinden hareketle ona hakaret etmeye kalkışan ve Peygamber'e *ebter* (soyu kesik) diyen kişiyi Allah *"soyu kesik olan kendisidir"* diye ismini zikretmeden eleştirir. Meâllerde bu kişinin As b. Vâil olduğu konusunda ittifak olmasına rağmen *ebter* kelimesinin soyunun kesik olmasına mı yoksa iyilik ve güzellikten nasibi olmaması anlamında mecaz mı ifade ettiği konusunda görüş ayrılığı vardır. Çantay ayeti şöyle çevirmiştir. *"Sana buğz eden (yok mu? İşte asıl) zürriyetsiz olan O'dur."* O bu yorumunu Beyzâvî ve Celaleyn tefsirlerine dayandırdığını söyleyerek sözlerini şöyle sürdürür:

> O, her hayırdan kesilmiş yahut zürriyeti kesilmiştir. As b. Vâil Hz. Peygamber'in oğlunun vefatı sebebiyle kendisine "ebter" nesli kesilmiş, demiştir.(Celaleyn) Sana ebter diyenin kendisi zürriyetsiz, şerefsiz ve namsızdır. Sana gelince senin pak neslin, şanın asarı fazlın ta kıyamete kadar baki kalacaktır. Ahirette de sana tavsif hududuna sığmayacak nice büyük şerefler tahsis edilmiştir. (Beyzâvî).[62]

Ayeti *"Senden nefret eden (her türlü iyilikten ve güzellikten) kesilmektedir."* şeklinde tercüme eden Esed, lafzen "kesilmiş olan (ebter) O'dur" ifadesinde parantez içerisindeki "iyilik ve güzellikten" ibaresini *Kâmûs*'tan esinlendiği bir açıklamaya dayandırdığını söyler.[63]

---

58 Öztürk, *Kur'an-ı Kerim Meali Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri*, 144; Hayrettin Karaman vd., *Kur'an yolu meali*, 111.

59 Doğrul, *Tanrı Buyruğu*, 1:200; Esed, *Kur'an Mesajı / Meal - Tefsir*, 1:192.

60 Doğrul, *Tanrı Buyruğu*, 1:200.

61 Elik ve Coşkun, *Tevhit Mesajı*, 307.

62 Çantay, *Tefsirli Kur'an Meali Kur'an-ı Hakim ve Meal-i Kerim*, 3:1226.

63 Esed, *Kur'an Mesajı / Meal - Tefsir*, 3:1314.

Ebter vasfının bu surenin iniş sebebi olarak gösterilen As b. Vâil'e mukabele ediliyorsa da bunun gerçekleşmediğini, zira onun oğlu Amr b. As, torunu Abdullah ve onun neslinin devam ettiğini"[64] söyleyen İslamoğlu, buradaki *"ebter"* kelimesinin Esed'in vurguladığı gibi "iyilik ve güzellikten kesilmiş" anlamına geldiği görüşünü zımnen kabul etmiş gözükmektedir.

Öztürk, Elik, Sülün, Akdemir ve Yılmaz ise burada kastedilenin kimliği ile ilgili hiçbir açıklama yapmazlar.

Kur'an'da sebeb-i nüzûl rivayetleriyle bilinebilecek mübhem ifadelerden birkaç örnek sunarak meâllere nasıl yansıtıldığına dair tespitlerde bulunacağız.

Bunlardan birisi Cahiliyye döneminde boşanma sebeplerinden sayılan zıhâr ile ilgili ayettir. "(Ey peygamber) Kocası hakkında sana şikayet bildiren, üzüntüsünü Allah'a bildiren kadının sözlerini Allah elbet işitti ve duasını kabul etti." (Mücadele, 58/1) Bu ayet Hz. Peygamber'e şikayet olarak bildirilen ve bu şikayetin yapılmasına sebep olan olay ve kişi hakkında açıklama yapmaz. Bu mübhem durum ayetin sebeb-i nüzulünden hareketle açıklığa kavuşturulur.

Cahiliyye dönemi âdetine göre bir erkek karısından kesin olarak ayrılmak istediği zaman ona, *"sen bana anamın sırtı gibisin"* der ve artık karısı ona yasak sayılırdı. Bu sözde annesinin mahrem bir yerini belirtmek üzere "sırt" anlamına gelen *zahr* kelimesi kullanıldığından, bu davranışa da belirtilen kelimeden türetilerek *"zıhâr, zıhâr yapma"* deniyordu. Ensardan Evs b. Samit bir sebeple kızıp hanımı Havle bint Sa'lebe'ye (ö. 32/652-53) zıhar yapmıştı. Çok geçmeden söylediğine pişman olmuş ve evliliğe dönüş yapmak istemişti. Ayet bu olay üzerine nazil olmuştu. Bu ayeti günümüz okuyucusu okuduğu vakit eğer meâlde buna dair bir açıklama ve rivayet yoksa konuyu kavraması oldukça zor olacaktır.

Mübhemât türü eserlere baktığımızda *et-Tekmile*'de bu ayete hiç temas edilmez. Bu kadının Havle binti Hakîm veya Havle binti Sa'lebe[65] veya Havle

---

[64] İslamoğlu, *Hayat Kitabı Kur'an Gerekçeli Meal-Tefsir*, 3:1313.
[65] Cemaa, *Gurerü't-Tibyan*, 502.

binti Düleyc, kocasının Evs b. Samit olduğu ifade edilir.[66] Belensî ise, kadının ismi konusundaki bütün farklı rivayetleri zikreder.[67]

Meâllere baktığımızda bazıları kadının ve kocasının ismini dipnotta verirken,[68] bazıları ayetin tercümesinde parantez içerisinde verir.[69] Sülün ve Elik dipnotta zıhârın tanımıyla ilgili kısa bir açıklamada bulunur, ancak karı ve kocanın isimlerini zikretmez.[70] Diyanet meâlinde surenin muhtevasının tanıtıldığı giriş kısmında "bir adamın karısı, Hz. Peygamber'e gelerek onu şikayet etmiş ve Hz. Peygamberle tartışmıştı" diyerek konudan bahseder, ancak kadının kimliği verilmez.[71] Kur'an Yolu meâlinde ise ayetin hemen altında konu ve şahsın açık kimliği zikredilir.[72]

Kur'an'da mübhem bırakılan hususları açıklamayan üç meâlde ayette ifade edilen olayın kimler arasında geçtiği verilmezken, okuyucunun ayeti kolayca anlayacak şekilde olayın da izah edilmediğini görmekteyiz. Akdemir'in meâlinde zıhâr ismi zikredilmeden tarifi yapılırken, Yılmaz'ın meâlinde zıhâr kelimesi zikredilmektedir. Yaşar Nuri Öztürk'ün meâlinde ise ayet mübhem şekilde bırakılmıştır.[73] Dolaysıyla konuyla ilgili ön bilgisi olmayanların ayeti herhangi bir tefsire başvurmadan anlamaları güçtür.

Bir diğer mübhem çeşidi zamirlerle ifade edilenlerdir. Ayetlerde zikredilen zamirlerin merciini, yani kime işaret ettiğini tespit etmek manayı etkileyen bir husustur. Bunun en bariz örneği 'Abese suresinin ilk ayetinde zikredilen abese fiilinin öznesinin tespit edilmesi ve bu mübhem ifadenin açıklığa kavuşturulmasıdır. Ayetin tercümesi bazı meâllerde şöyledir. *"Gözleri kör olan adam geldi diye, yüzünü ekşitti ve arkasını çevirdi."* (Doğrul) *"Yüzünü ekşitip çevirdi, kendisine o a'ma geldi diye."*(Çantay), *"O, kendisine kör geldi diye*

66 es-Suyuti, *Müfhematü'l-akran fî mübhemati'l-Kur'ân.*, 106.
67 Belensi, *Tefsiru mübhematü'l-Kur'an*, 577-79.
68 Çantay, *Tefsirli Kur'an Meali Kur'an-ı Hakim ve Meal-i Kerim*, 3:1014; Esed, *Kur'an Mesajı / Meal - Tefsir*, 3:1120; İslamoğlu, *Hayat Kitabı Kur'an Gerekçeli Meal-Tefsir*, 2:1098.
69 Öztürk, *Kur'an-ı Kerim Meali Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri*, 611.
70 Sülün, *Kur'ân-ı Kerim ve Türkçe Anlamı*, 542; Elik ve Coşkun, *Tevhit Mesajı*, 1239.
71 Altuntaş ve Muzaffer Şahin, *Kur'ân-ı Kerim Meâli*, 541.
72 Hayrettin Karaman vd., *Kur'an yolu meali*, 541.
73 Mehmet Nuri Yılmaz, *Kur'ân-ı Kerim ve Meâli* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 1998), 541; Salih Akdemir, çev., *Son Çağrı Kur'an* (Ankara Okulu Yayınları, 2004), 541; Yaşar Nuri Öztürk, *Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meali*, (İstanbul: Yeni boyut, 2013), s. 543.

yüzünü ekşitmiş, arkasını dönmüştü." (Akdemir), *"O, suratını astı ve uzaklaştı."* (Esed), *"Peygamber yüzünü ekşitti ve arkasını döndü, kendisine o âmâ geldi diye."* (Yılmaz), *"Suratını astı ve yüzünü çevirdi. Çünkü ona gözü görmeyen bir kişi gelmişti."* (Kur'an Yolu), *"Kendisine o âmâ geldi diye Peygamber yüzünü ekşitti ve öteye döndü."* (Diyanet). *"Surat astı yüz çevirdi; âma yanına (zamansız) geldi diye."*(Sülün), *"Peygamber (Kureyşin ileri gelen müşriklerinden bir gruba Kur'an'ı tebliğ ederken Abdullah b. Mektum adında) gözleri görmeyen bir kişi yanına geldi diye suratını asıp yüzünü öteye çevirdi."* (Öztürk) Bu ayetin yukarıda zikrettiğimiz farklı meâllerdeki çevirisine baktığımızda Öztürk'ün çevirisinin dışındakilerde müphemlik olduğu gibi bırakılmıştır.

Tefsir kaynaklarımıza baktığımızda gözleri görmeyenin Abdullah b. Mektum olduğunda ittifak olmakla birlikte, birçok müfessir *'abese* ve *tevellâ* fiillerinin öznesinin Hz. Peygamber olduğunu söylemiştir.[74] Mübhemât türü eserlere baktığımızda Suyûtî, İbn Cemâ'a ve İbn Asker *'abese* ve *tevellâ* fiilinin öznesini belirlemezken Süheylî ve Belensî öznenin Hz. Peygamber olduğunu ifade eder.[75]

Yukarıda zikrettiğimiz meâllerde -Mustafa Öztürk'ün meâli hariç- mübhemlerin açıklığa kavuşturulmadığı görülmektedir. İslamoğlu ise ilk ayetteki yüz çeviren ve surat asanın Velîd b. Muğîre olduğunu iddia eder ve çevirisini buna göre yapar. Bu tercihine iki gerekçe gösterir. Birinci gerekçe; Müddessir Suresi'nin 23-24. ayetlerinde *'abese* ve *tevellâ* fiillerinin aynen geçtiğini, Velid b. Muğîre ve Ubey b. Ka'b gibi kişilerin özelliklerinin anlatıldığını ifade ederek öznenin aynı kişi olduğunu söyler. Oysa orada *'abese* ve *besere* fiilleri geçer. İkinci gerekçesi ise; 'Abese Suresi'nin ilk ayetlerinde özneden "o" diye söz edilirken, müteakip ayetlerde özneden "sen" diye söz edildiğini, bunun da öznelerin farklı olduğunu desteklediğini iddia eder.[76] Buradan hareketle öznenin farklı kişiler olduğu kanaatine varır. Mehmet

---

74 Taberi, *Câmiü'l-beyân fî tefsiri'l-Kur'ân*, 1:102-3; Ebü'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b Ömer b Muhammed ez-Zemahşerî, *el-Keşşaf an hakaiki't-tenzil ve uyunü'l-ekavil fî vücuhi't-te'vil.*, c. 6 (Beyrut: Dârü Ubeykan, 1998), 314; Ebû Abdullah Fahreddin Muhammed b Ömer Fahreddin Razi, *Mefatihü'l-gayb = Tefsirü'l-kebir*, c. 31 (Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1981), 55.

75 Süheyli, *Gavamizü'l-esmai'l-mübheme ve'l-ehâdîsü'l-müsnede fi'l-Kur'ân*, 213; Cemaa, *Gurerü't-Tibyan*, 502; Belensi, *Tefsiru mübhematü'l-Kur'an*, 577-79; es-Suyuti, *Müfhematü'l-akran fî mübhemati'l-Kur'ân.*, 106.

76 İslamoğlu, *Hayat Kitabı Kur'an Gerekçeli Meal-Tefsir*, 2:1222.

Okuyan da bu görüşe katılmaktadır.[77] Bazı meâllerde bu ayetlerdeki zamirlerin kimi ifade ettiği belirtilmeden çevrildiği için anlamda bir belirsizlik oluştuğu görülmektedir.[78]

Aslında İslamoğlu'nun tercih ettiği bu görüş Tabâtabâî'ye ait olup ve müfessirin kendi ifadesiyle bazı şiî rivayetlere dayanmaktadır.[79] Bu sebeple Öztürk Tabâtabâî'ye referans gösterdiği bu yorumun zorlama olduğuna dikkat çekerek şöyle der:

> İlk ayette *'abese* ve *tevellâ* (suratını astı ve yüzünü çevirdi) diye ifade edilen tavrın Hz. Peygamber'e değil, Mekkeli müşriklerden birine ait olduğu da ileri sürülmüştür (Tabâtabâî, *Mîzân*, XX, 223); ancak sonraki ayetlerden de anlaşılacağı gibi bu zorlama bir yorumdur.[80]

Bu ayetin tercümesinde Hz. Peygamberi ifade edilen kaba tavırdan koruma içgüdüsüyle hareket edildiği görülmektedir. Oysa rivayetlere baktığımızda bu fiilin öznesinin Hz. Peygamber olduğu görülmektedir.

Mübhemâtın belirlenmesinde ayetin veya surenin nerede indiği bilgisinin dikkate alınmasının gerekli olduğuna dair bir örnekle makaleyi sonlandırmak istiyoruz.

"Onlara de ki: Şimdi söyleyin bakalım, bu Kur'an Allah katından gönderilmiş ve siz onu reddetmişseniz, üstelik İsrailoğullarından bu şekilde vahiy ve peygamber geldiğinde tanıklık eden (şahid) birisi ona inandığı halde siz ona inanmayı kibrinize yedirememişseniz, şu halde sizden daha zalim kimse olabilir mi? Hiç şüpheniz olmasın ki Allah zalimleri emellerine kavuşturmaz." (Ahkaf, 46/10) ayetinde mübhem bırakılan "şahid" kelimesinden kimin kastedildiği konusunda farklı görüşler rivayet edilmiştir.

---

77 Bkz. Ahmet Abay, Yahya Yaşar, "Kur'an'ın Kur'an İle Tefsirinde Yeni Yaklaşımlar Mehmet Okuyan Örneği", Turkish Studies, Volume, 11/7, Spring (2016), s. 12.

78 Yaşar Nuri Öztürk, *Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meali*, 586; Süleyman Ateş, *Kur'an-ı Kerim'in Yüce Meali,* (İstanbul: Hayat Yayınları, 2017), s. 375.

79 Allame Muhammed Hüseyin b Muhammed b Muhammed Hüseyin Tabatabai, *el-Mizan fî tefsiri'l-Kur'ân*, c. 20 (Beyrut: Müessesetü'l-A'lemi li'l-Matbuat, 1997), 223.

80 Öztürk, *Kur'an-ı Kerim Meali Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri*, 666.

Mübhemât konusunda yazılan eserlere ve tefsirlere baktığımızda, bu şahıs Şa'bî ve Mesruk'a göre Hz. Musa, Hasan ve Mücahid'e göre Abdullah b. Selam'dır.[81] Süheylî ve İbn Kesîr ise bu kişinin Abdullah b. Selam olduğunu söyler.[82] Taberî (ö. 310/923) bu kişinin Hz. Musa olduğunu, surenin Mekke'de inmesi nedeniyle rivayetlerde zikredilen Abdullah b. Selam'ın olamayacağına dikkat çeker.[83] Aynı görüşü Gassanî de ifade eder.[84] Razî ise "şahid" kelimesinden belirli bir şahsın kastedilmediği görüşünü şöyle gerekçelendirir: "Hz. Peygamberin geleceği ile ilgili müjde Tevrat'ta mevcuttur. Burada ayette anlatılmak istenen şudur. Tevrat'ı bilen ve okuyan arif ve insaflı bir kişi Peygamberin gelişinin Tevrat'ta müjdelendiğini itiraf eder."[85]

Meâllere baktığımızda Yazır, Sülün, Mustafa Öztürk ve Elik bu ifadeyi mübhem bırakırken, Çantay dipnotta bu kişinin Hz. Musa olduğunu bildirmiş, sure Mekke'de indiği için tefsirlerden nakillerde bulunarak Abdullah b. Selam olamayacağını söylemiştir.[86] Esed ise buradaki mübhemi Tevrat'a atıfta bulunarak Hz. Musa olarak tespit etmiştir.[87]

Sonuç

Kur'an'da bazı kişi ve yer isimlerinin açık bir şekilde yer almadığı bilinen bir husustur. Tefsir usûlü kaynaklarımızda bunun çeşitli sebeplerden kaynaklandığı ifade edilmiştir. Bu konuyu detaylıca ifade eden farklı makaleler yazılmıştır. Ancak araştırmalarımıza göre mübhem ifadelerin meâllerde nasıl yansıtıldığına dair bir makale kaleme alınmamıştır. Mübhemât'ın meallerde ne şekilde yer aldığına dair yaptığımız bu araştırma sonucunda şu sonuçlara vardık.

Kur'an'daki mübhemler, açıklanması gerekli ve zorunlu iken açıklanmamış ve gizlenmiş bilgiler değildir. Kur'an'ın mübhemleri, kapalı

---

81 Cemaa, *Gurerü't-Tibyan*, 475.

82 Süheyli, *Gavamizü'l-esmai'l-mübheme ve'l-ehâdîsü'l-müsnede fi'l-Kur'ân*, 171; Ebü'l-Fida İmadüddin İsmail b Ömer İbn Kesir, *Tefsirü'l-Kur'ani'l-Azim*, thk. Sami b. Muhammed es-Selame, c. 7 (Riyad: Daru Taybe, 1997), 278.

83 Taberi, *Câmiü'l-beyân fî tefsiri'l-Kur'ân*, 21:126.

84 Muhammed b. Hıdır b. Harun el-Ğassânî (İbn Asker), *et-Tekmile ve'l-itmam li kitabi't-ta'rif ve'l-i'lâm*, çev. Esad Muhammed Tayyip (Mekke, 1997), 183.

85 Razi, *Mefatihü'l-gayb = Tefsirü'l-kebir*, 28:10.

86 Çantay, *Tefsirli Kur'an Meali Kur'an-ı Hakim ve Meal-i Kerim*, 3:922.

87 Esed, *Kur'an Mesajı / Meal - Tefsir*, 3:1127.

bırakılarak kulların birçok bilgiden mahrum edilişi anlamına da gelmemelidir. Bu olumsuz anlamda Kur'an'ın mübhemlerinden bahsedilemez. Bunlar herkesin kolayca hatırlayacağı meşhur olay, kişi, zaman ve mekânlardır. Kur'an bu bilinen ve indiği dönemdeki insanlar tarafından anlatılan kıssa ve olayları telmih yoluyla bize anlatmaktadır. Bu olaylar mübhemler giderilecek şekilde anlatılsaydı, Kur'an'ın anlatım üslûbu ve ahengi bozulurdu. Çünkü bu mübhemlerden bazıları ayetin sebeb-i nüzûlü bazıları da israiliyyat dediğimiz rivayetler vasıtasıyla bilinmekteydi. Ancak mübhemlerin belirlenmesi ve sarahaten ifade edilmesinin verdiğimiz örneklerden hareketle, özellikle Kur'an'ın nüzûl ortamından asırlarca sonra yaşayan okuyucular için gerekli olduğu görülmektedir. Ancak bu açıklamaların dipnotlarda veya sureye başlamadan önce giriş kısmında olayları izah şeklinde olmalıdır. Metnin içerisine bu bilgiler ilave edildiğinde Kur'an'ın eşsiz şiirsel üslubunda kopukluklar meydana gelmekte ve bu olumsuzluk meâllere de yansımaktadır.

Araştırmanın sonucunda belirttiğimiz birkaç meâl dışında bütün meâllerin mübhem bırakılan ifadeleri açıklığa kavuşturduğu görülmektedir. Ancak meâlleri araştırdığımızda mübhemâtın belirlenmesinde yöntemin nasıl olacağına dair iki meâl dışında bilgi verilmediğini gördük. Bazı meâllerin mübhemâtı belirlemeyip olduğu gibi bıraktığını bunun yanında bazı meâllerin de mübhemleri tefsir ve rivayetlerden faydalanarak açıkladığını tespit ettik. Bazı meâller bu konuya geniş yer verip dipnotlar vasıtasıyla açıklamalarda bulunduğunu, bazı meâllerin ise mübhemleri bazen tercümeye yansıtırken bazen mübhem bıraktığını tespit ettik. Tarihi süreçte bu mübhem ifadelerin farklı amaçlar doğrultusunda kullanılarak istismar edildiği yazılan bazı makalelerde ifade edilmiştir. Bu sebeple mübhemlerin sahih kaynaklardan tespit edilerek meâllere yansıtılmasının günümüz okuyucusunun ayeti doğru anlaması açısından önem arz ettiğini ifade edebiliriz.

Kaynakça

Abay, Ahmet ve Yahya Yaşar. "Kur'an'ın Kur'an İle Tefsirinde Yeni Yaklaşımlar Mehmet Okuyan Örneği". *Turkish Studies,* Volume, 11/7, Spring (2016): 1-16.

Abdulğafur İğlâm. "el-Mübhemâtu'z-zemâniyye fi'l-Kur'âni'l-Kerim 'inde İbn Cemâ'a". *Journal of Surra men Reâ* 1, sy 41 (2015): 94-129.

Abdülhamit Bırışık, ve Hüseyin Abdulhadi Muhammed. "Mübhemâtu'l-Kur'ân". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV, 2006.

Akdemir, Salih. *Son Çağrı Kur'an*. Ankara Okulu Yayınları, 2004.

Albayrak, Halis. "Mübhemâtu'l-Kur'an İlmi ve Kur'an Tefsirindeki Yeri". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* XXXII (1992): 155-82.

Altuntaş, Halil, ve Muzaffer Şahin. *Kur'ân-ı Kerim Meâli*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2012.

Ateş, Süleyman. *Kur'an-ı Kerim'in Yüce Meali.* İstanbul: Hayat Yayınları, 2017.

Cemaa, Ebu Abdullah Bedreddîn Muhammed b İbrahîm b Sadullah Kinani Hamevi İbn. *Gurerü't-Tibyan fî men lem yüsemme fi'l-Kur'an*. Çeviren Abdulcevad Halef. Dımaşk: Dâru Kuteybe, 1990.

Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir usulü*. Ankara, 1979.

Çantay, Hasan Basri. Tefsirli Kur'an Meali Kur'an-ı Hakim ve Meal-i Kerim. İstanbul, 1980.

Demirci, Muhsin. *Tefsir Usulü*. M.Ü. İlahiyat Fak. Vakfı, 2013.

Doğrul, Ömer Rıza. *Tanrı Buyruğu*. İstanbul: Ahmet Halit Kitabevi, 1947.

Belensi, Ebû Abdullah Muhammed b Ali. *Tefsiru mübhemâtü'l-Kur'an : bi-sılati'l-cem'i ve aidü't-tezyil.* Tahkik Abdullah Abdülkerim Muhammed. Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1991.

Elik, Hasan, ve Muhammed Coşkun. *Tevhit Mesajı Özlü Kur'an Tefsiri*. M.Ü. İlahiyat Fak. Vakfı, 2015.

Erten, Mevlüt. "Mübhemâtü'l-Kur'ân ve Fırkalar (İdeolojik Tefsir)". *EKEV Akademi Dergisi* III, sy 1 (2001): 65-84.

Esed, Muhammed. *Kur'an Mesajı / Meal - Tefsir*. Çeviren Cahit Koytak ve Ahmet Ertürk. İşaret Yayınları, 1999.

Gezer, Süleyman. "Kur'an'daki Belirsiz Anlatımlar / Mübhemât Sözlü Dil Bağlamında Bir Yaklaşım". *Hitit Üniversitesi (Gazi Üniversitesi) Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi* I, sy 2 (Şubat 2002): 253-64.

Goldziher, Ignaz. *İslam Tefsir Ekolleri.* Çeviren Mustafa İslamoğlu. İstanbul: Denge Yayınları, 1997.

Gürbüz, Faruk. *Tercüme Problemleri ve Mealler.* İstanbul: İnsan Yayınları, 2004.

Hacı Halife Mustafa b. Abdillah. *Keşfu'z-zunûn 'an esâmi'l-kütübi ve'l-fünûn*. Tahkik Muhammed Şerafettin Yaltkaya. C. 1. Beyrut, t.y.

Hayrettin Karaman, Mustafa Çağrıcı, İbrahim Kafi Dönmez, ve Sadrettin Gümüş. *Kur'an yolu meali*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2014.

Hillî, İbnü'l-Mutahhar Cemâlüddîn Hasen b Yûsuf b Alî. *Minhacü'l-kerame fî ma'rifeti'l-imame.* Kahire: Dârü'l-Urube, 1962.

İshak, Ali Şevvah. *Mu'cemu musannefati'l-Kur'âni'l-kerim*. Riyad: Dârü'r-Rifai, 1984.

İslamoğlu, Mustafa. *Hayat Kitabı Kur'an Gerekçeli Meal-Tefsir*. Düşün Yayıncılık, 2013.

Kesir, Ebü'l-Fida İmadüddin İsmail b Ömer İbn. *Tefsirü'l-Kur'ani'l-Azim*. Çeviren Sami b. Muhammed es-Selame. Riyad: Daru Taybe, 1997.

Manzur, Ebü'l-Fazl Muhammed b Mükerrem b Ali el-Ensârî İbn. *Lisanü'l-Arab*. Beyrut: Dâru Sadır, t.y.

Muhammed b. Hıdır b. Harun el-Ğassânî (İbn Asker). *et-Tekmile ve'l-itmam li kitabi't-ta'rif ve'l-i'lâm*. Tahkik Esad Muhammed Tayyip. Mekke, 1997.

Özaktan, Fatih. *Kur'an'ın Anlaşılmasında Siyerin Rolü*. Marmara Akademi Yayınları, 2018.

Öztürk, Mustafa. *Kur'an-ı Kerim Meali Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri*. 3. bs. Ankara Okulu Yayınları, 2015.

———. "'Mübhemâtü'l-Kur'ân' ve İmâmiyye Şiası". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy 12-13 (2001): 437-55.

Öztürk, Yaşar Nuri, *Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meali*. İstanbul: Yeni boyut, 2013.

Razi, Ebû Abdullah Fahreddin Muhammed b Ömer Fahreddin. *Mefatihü'l-gayb = Tefsirü'l-kebir*. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1981.

Reşid Rıza, ve Muhammed Abduh. *Tefsîru Menâr*. Kahire, 1947.

Su'âd el-Aşkar. et-Tefsir ve'l-müfessirun bi'l-mağribi'l-aksâ, Daru's-selam. Kahire, 2010.

Suyuti, Ebü'l-Fazl Celaleddin Abdurrahman b Ebî Bekr. *el-İtkan fî ulumi'l-Kur'ân.* Beyrut: Dârü İbn Kesir, 1996.

———. *Müfhematü'l-akran fî mübhemâti'l-Kur'ân.* Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1982.

Süheyli, Ebü'l-Kâsım Abdurrahman b Abdullah b Ahmed. *Gavamizü'l-esmai'l-mübheme ve'l-ehâdîsü'l-müsnede fi'l-Kur'ân*. Tahkik Heysem 'Ayyâş. Beyrut: Dârü'l-Fikri'l-Arabi, 1988.

Sülün, Murat. *Kur'ân-ı Kerim ve Türkçe Anlamı*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 2012.

Tabatabai, Allame Muhammed Hüseyin b Muhammed b Muhammed Hüseyin. *el-Mizan fî tefsiri'l-Kur'ân*. Beyrut: Müessesetü'l-A'lemi li'l-Matbuat, 1997.

Taberi, Ebû Cafer İbn Cerir Muhammed b Cerir b Yezid. *Câmiü'l-beyân fî tefsiri'l-Kur'ân*. Kahire: Daru Hicr, 2001.

Yılmaz, Mehmet Nuri. *Kur'ân-ı Kerim ve Meâli*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 1998.

Yusuf el-Mar'aşlî. *'Ulûmu'l-Kur'ân*. Beyrut: Daru'l-marife, 2017.

Yüksel, Muhammed Bahaeddin. *Kur'an'ı Farklı Anlama ve Nedenleri*. Ankara Okulu Yayınları, 2017.

Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b Ömer b Muhammed ez-. *el-Keşşaf an hakaiki't-tenzil ve uyunü'l-ekavil fî vücuhi't-te'vil.* Beyrut: Dârü Ubeykan, 1998.

Zerkeşi, Bedreddin b Muhammed b Abdullah ez-. *el-Burhan fî ulumi'l-Kur'ân.* Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1988.